

І. Р. МИХАЛЬЧИШИН

Археологічні розвідки в Західному Побужжі

Західне Побужжя — один із найбільш насичених археологічними пам'ятками районів УРСР. Зусиллями кількох поколінь дослідників тут відкрито багато цінних пам'яток різних епох. Вагомий внесок в історію відкриття західнобузьких археологічних пам'яток зробив у 30-х роках О. Цинкаловський. В післявоєнний період тут проводили розвідки львівські археологи, а також вчені Москви, Ленінграда та інших міст (І. І. Ляпушкін, П. М. Раппопорт та ін.).

У статті подається коротка інформація, в першу чергу про нововиявлені пам'ятки на Західному Бугу у Волинській області, а також про сучасний стан збереження деяких багатшарових поселень, наявні відомості про які вже застаріли. Найбільші за обсягом розвідкові роботи були проведені на правому березі р. Західний Буг у межах Іванівського району (рис. 1).

с. Литовеж. Обстежено пізньосередньовічне городище на південь від села, що виникло на місці кількох поселень доби енеоліту—раннього заліза. Після того, як пам'ятку було взято під охорону, припинилося розорювання системи валів і ровів. Але городище підмивається рікою, і деяка частина його обвалилася. На місці обвалу простежується культурний шар.

Поблизу городища, біля шосейного мосту через р. Західний Буг, в стінці піщаного кар'єру виявлено слабо насичений культурний шар поселення тшинецької культури. Серед зібраних матеріалів є фрагменти горщиків з потовщеними вінцями, прикрашені горизонтальними і короткими вертикальними борозенками, кам'яний розтирач, крем'яні скребки, проколка та відщепи.

с. Кречів. У 30-х роках О. Цинкаловським було обстежено два поселення культури лійчастого посуду. В середині 70-х років на західній околиці села, на правому березі Західного Бугу, виявлено ще три різночасових поселення. Одне з них розміщене на низькій піщаній ділянці берега. Зібрані уламки ліпного посуду із своєрідною рустикованою поверхнею свідчать про належність поселення до місцевої західнобузької (лежницької) групи пам'яток ранньозалізного часу. Поруч, на високому березі відкрито поселення стжижовської культури. Серед виявленого матеріалу вирізняються фрагменти кераміки з старанно виконаним шнуровим орнаментом.

Третє поселення знаходиться при впадінні струмка в Західний Буг. У невеликому шурфі виявлено насичений уламками посуду, кусками глиняної обмазки та кістками тварин культурний шар. Комплекс кераміки складається з опуклобоких посудин, лощених мисок, горщиків з рустикованими стінками та лощеною шийкою (рис. 2), плоских покришок з защипковим орнаментом по краю. Поселення належить до слабо вивченої в межах Волині східної периферії поморської культури латенської доби.

с. Лежниця. На південний схід від села на високому місі корінного берега річки і його найближчому оточенні відкрито кілька поселень. Біля північного схилу мису знаходилося поселення тшинецької культури. В свіжо виритій траншеї виявлено частину заглибленої споруди довжиною 3,5 м по лінії стінки траншеї і глибиною 1,3 м від сучасної

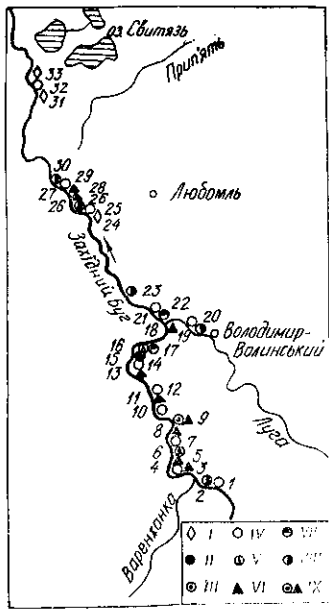

Рис. 1. Схема поширення археологічних пам'яток у Західному Побужжі на території Волинської області:

1, 2 — Литовеж; 3—5 — Кречів; 6—8 — Лежниця; 9 — Міхалє; 10—12 — Млинище; 13—17 — Амбуків; 18 — Устилуг; 19, 20 — П'ятидні; 21, 22 — Пархоменко; 23 — Коритниця; 24—26 — Рівне; 27—30 — Миловань; 31—33 — Грабовє.

Умовні позначення: I — мезолітичні стоянки; II — поселення мідного віку; III — поселення з матеріалами доби міді і бронзи; IV — поселення бронзової доби; V — поселення з матеріалами бронзового і ранньозалізного віку; VI — поселення ранньозалізного віку; VII — ранньослов'янське поселення; VIII — давньоруські городища і селища; IX — поселення з матеріалами мідного, бронзового і ранньозалізного віку.

Ряд пунктів відкрито і обстежено у Володимир-Волинському районі.

с. Амбуків. На західній околиці села обстежено п'ять місцезнаходжень. Зруйноване земляними роботами поселення культури лінійно-стрічкової кераміки займає невеликий мис берега річки. Тут зібрано фрагменти посуду, за формою близькі до кулястих, та крем'яні знаряддя.

Поруч, на високому крутому піщаному мисі берега річки зібрано фрагменти кераміки тшинецької культури. Біля підніжжя мису на глибині 0,25 м у піщаному ґрунті виявлено фрагменти кераміки лежницької групи та кістки свині.

В 700 м від околиці села знаходиться поселення стжижовської культури та лежницької групи. Воно займає низький піщаний берег Бугу. На площі приблизно 100×25 м зібрано фрагменти кераміки стжижовської культури, орнаментовані шнуром, з овальними виступами на вінцях. Кераміка лежницької групи орнаментована валиками, розчленованими пальцевими защипами. В північній частині поселення локалізується велика кількість відщепів. Очевидно, тут була майстерня по виготовленню знарядь праці.

поверхні. На дні ями залягав шар деревного вугілля та перепаленої глини, окремі уламки кількох посудин, орнаментованих горизонтальними борозенками по шийці. В східній частині мису, в стінці силосної ями виявлено культурний шар з посудом стжижовської культури і лежницької групи ранньозалізного часу. Ще одне аналогічне поселення ранньозалізного часу знаходилося на сусідньому, меншому, мисі. Тут виділяються уламки рустикованих ззовні і лощених зсередини біконічних посудин із зашипковим орнаментом по ребру та насічками по краю вінець.

с. Міхалє. Багатощарове поселення площею приблизно 100×70 м розташовано на північному краю мису крутого берега річки поруч з уроч. Чуб. У зораному ґрунті зібрано фрагменти кераміки трипільської, стжижовської культур та ранньозалізного часу крем'яні скребки, уламки кам'яних розтирачів та зернотерки.

с. Млинище. На західній околиці села відкрито три пункти. Поселення бронзового віку займає низький піщаний берег річки і обмежене з півдня струмком, який впадає в р. Буг. Зібрано фрагменти кераміки орнаментованої канелюрами, валиками, горизонтальними лініями, відтисками шнура.

На відстані приблизно 1 км від вказаного пункту вниз по річці, в обриві низького берега, в піщаному ґрунті, на глибині 1 м зібрано фрагменти кераміки ранньозалізного віку.

Поселення давньоруського часу знаходиться біля колгоспних ферм. Воно обмежене з півночі струмком, а з півдня — кладовищем. На площі приблизно 150×30 м в супіщаному ґрунті зібрано фрагменти ліпної та гончарної кераміки.

Напроти цього пункту, 300 м на захід, на дюноподібному підвищенні, оточеному з усіх боків болотом та руслом ріки, відкрито ранньослов'янське поселення. Крім слов'янської кераміки, трапилася невелика кількість кераміки латенського часу, уламки крем'яних знарядь.

с. Пархоменкове. На відстані приблизно 2 км від північно-західної околиці села, на пологому піщаному, вкритому лісом березі р. Буг зібрано ліпну товстостінну ранньослов'янську кераміку, орнаментовану пасмами хвилястих ліній.

На відстані 1 км від цього пункту вниз за течією річки, в її долині, на піщаній дюні зібрано фрагменти кераміки бронзового віку, крем'яні знаряддя та відщепи.

с. П'ятидні. На відстані 1 км від східної околиці села, на правому березі р. Луга (права притока Західного Бугу) виявлено поселення тшинецької культури та поруч — селище давньоруського часу. Поселення тшинецької культури знаходиться біля шосе, на піщаному похилому березі річки, з заходу обмежене долиною струмка. В орному ґрунті, на площі приблизно 70×30 м, зібрано фрагменти кераміки з потовщеними вінцями, орнаментовані горизонтальними борозенками, глиняне циліндричне прясло, крем'яні скребки, трикутний крем'яний наконечник стріли та відщепи. В 1977 р. поселення повністю зруйновано будівництвом залізниці.

В глиняному кар'єрі, розташованому дещо вище на плато, виявлено контури заглибленого житла, заповненого гумусом, шматками перепаленої глини, вуглинками дерева, фрагментами гончарної кераміки, з яких був викладений черинь (рис. 3).

м. Устилуг. На північно-західній околиці міста, на лівому березі р. Луга розташовано поселення ранньозалізного віку, яке являє собою мис, обмежений з трьох боків руслами річки та струмка. На глибині 0,4 м в чорноземному ґрунті зібрано уламки товстостінної кераміки з нігтевим орнаментом.

с. Коритниця. В місці впадання невеликої р. Золотуха в Західний Буг, на лівому березі Золотухи, на зораному полі зібрано ліпну та гончарну кераміку давньоруського часу.

В Любомльському районі виявлено й обстежено десять пам'яток.

с. Рівне. Особливу увагу серед відкритих пам'яток привертає мезолітична стоянка, яка знаходиться на відстані близько 2 км від південно-західної околиці села, на крутому піщаному мисі берега Західного Бугу. Вона зруйнована земляними роботами. На глибині 1 м від сучасної поверхні зібрано мікролітичні крем'яні знаряддя. Найбільшу кількість із них складають скребки з кінцевою ретушшю.

На відстані 1 км від названого пункту, вниз по річці, на мисі високого берега зібрано фрагменти кераміки тшинецької культури та кілька крем'яних скребків.

На сусідньому великому мисі берега річки, біля сільського кладовища, в зораному піщаному ґрунті на площі 100×30 м зібрано

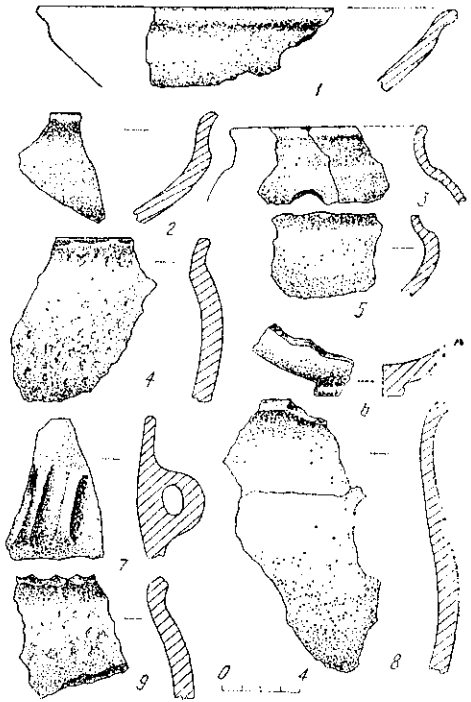

Рис. 2. Кречів. Кераміка (1—8).

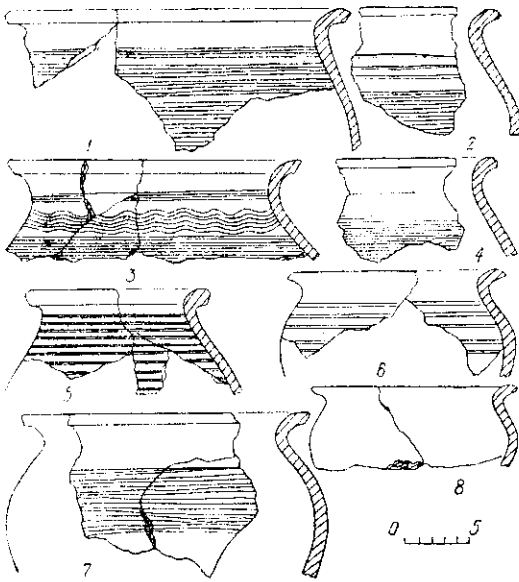

Рис. 3. П'ятидні. Кераміка (1—8).

фрагменти посуду тшинецької культури та крем'яні знаряддя, серед яких виділяється невелика сокира з шліфованим лезом. У південній частині мису в шурфі на глибині 0,4 м та на поверхні зібрано фрагменти кераміки скіфського часу. Це лошений всередині посуд з прямими проколотими вінцями та наліпним валиком з пальцевими зачіпами на шийці.

с. Миловань. На північній околиці села, на двох піщаних мисах високого берега Західного Бугу розташовано чотири різночасових поселення на відстані одне від другого 200 м. Два поселення ранньозалізного періоду знаходяться на південно-західному і північно-східному краях одного

мису; бронзового віку і стжижовської культури — на іншому мисі.

Напроти останніх двох пунктів, у долині річки, на високому крутому уроч. Татарська гора обстежено давньоруське селище майже прямокутної форми, площею близько 100×50 м. Ліпна та гончарна кераміка, зібрана на глибині 0,30 м, відноситься до IX—X ст.

с. Грабове. Сліди мезолітичних стоянок виявлено на східній та на відстані 1 км від північної околиці села. Вони розташовані на низькому піщаному березі р. Західний Буг.

На північно-західній околиці села, на високому піщаному мисі берега річки, на зораному полі зібрано фрагменти кераміки тшинецької культури та крем'яні знаряддя, серед яких виділяються трикутний наконечник стріли та проколка на пластині.

Виявлені пам'ятки є суттєвим доповненням до археологічної карти Західного Побужжя і допомагають розкрити етнічні процеси на цій території в різні археологічні епохи.

и. р. михальчишин

Археологические разведки в Западном Побужье

Резюме

В статье кратко изложены результаты археологической разведки, проведенной автором в Западном Побужье на территории Волынской области. Обнаружены археологические памятники различных эпох, обследованы некоторые ранее известные памятники с целью проверки их сохранности.